

Dr. Záborszky Miklós

Emlékeim nagybátyámról, Degré Alajosról¹

Családtagként és előadóként is szólhatok ezen a rangos megemlékezésen, hiszen Degré Alajos a nagybátyám volt. Akik ott voltak Degré Alajos temetésén, talán emlékeznek arra, hogy Csizmadia Andor azzal kezdte beszédét, hogy megemlékezett az elhunyt két nagyapjáról s édesapjáról.

Egyik nagyapja, Degré Alajos, ha nem is tartozott a korszak legnagyobb írói közé, de a maga korában ismerték a nevét, és ami ennél lényegesebb, tagja volt Petőfi baráti körének.

Másik nagyapja, Lechner Lajos viszont a kiegyezés utáni Budapest városképének egyik fontos kialakítója, és Szeged árvíz utáni egyik újjáépítője volt.

Degré Alajosról ma utca van elnevezve Vácon, Lechner Lajosról tér Szegeden, és mindkettőjüknek emléktáblát is állítottak. Nevüket a mai napig minden fontosabb lexikon megemlíti.

Nagybátyám, Degré Alajos egyiket sem ismerte személyesen, de emléküket híven őrizte, sokszor beszélgettünk róluk.

Édesapja, Degré Miklós a maga korának kiváló büntetőjogásza volt, nyugdíjazása előtt a Budapesti Ítéltábla elnöke. Társaságban mindenkiel megtalálta a hangot; az egyszerű emberekkel is úgy tudott beszélgetni, hogy közülük is sokan rajongtak érte. Feleségét imádta, családjáért bármi áldozatra kész volt. Három gyermeke közül legjobban fiáért rajongott. Fantasztikus önfegyelemmel bírt.

Világnézetét szigorú konzervativizmus jellemezte, még az őszirózsás forradalom is elkésérite. Ugyanakkor mélyen elutasította az antiszemitizmus minden megnyilvánulását. A zsidótörvényekkel szemben állt, a „sárga csillagos” korszakban valahányszor zsidó ismerőssel találkozott, azokkal feltűnően barátságosan viselkedett.

Nagybátyám tanulmányait a családi hagyományoknak megfelelően a budapesti piarista gimnáziumban végezte. Az iskolát általában kedvelte, bár némelyik tanárát később kritizálta. A történelmet egy Báthory nevű szerzetes kedveltette meg vele. Egy

¹ Elhangzott Zalaegerszegen, 2009. május 14-én a „Degré Alajos emlékezete” című tudományos emlékülésen. (A szerző Degré Alajos unokaöccse, nyugalmazott középiskolai tanár, Oroszlány.)

időben történelem tanára volt Balanyi György, a későbbi iskolaigazgató, majd egyetemi tanár. A renddel és az iskolával haláláig szoros kapcsolatot tartott.

A cserkészetet nagyon szerette. A mozgalom két magyarországi meghonosítójának, Sík Sándornak és Teleki Pálnak rajongójává vált. Sík Sándor tanára is volt, Teleki Pál mellett pedig titkárként tevékenykedett az 1933-as cserkészjamboreen. Őt annyira tökéletes embernek tartotta, hogy sohasem tudta elhinni öngyilkosságát.

A cserkészmozgalom romantikáját nagyon kedvelte. Később, amikor anyagilag jó viszonyok közé került, akkor is inkább sátorban töltötte az éjszakákat, mint szállodában. A vízi- és gyalogtúrákat haláláig nagyon szerette.

Ebben az időben a magyar cserkészéletben egy új irányzat honosodott meg, az úgynevezett „népi”. Az iskolában Bartókról, Kodályról, Veres Péterről, Illyés Gyuláról, vagy a földbirtokreformról akkor még nem lehetett hallani. Itt viszont mindezekkel megismerkedett, és bár édesapja a rendszer rendületlen híve volt, ő mégis kezdte érezni, hogy valami baj van. Sorban elolvasta - főleg egyetemista korában, vagy még később - a népi írók műveit. Különösen Kodolányi János munkáit kedvelte. Egészen furcsa volt a viszonya Szabó Dezsőhöz, akinek művei rá is hatást gyakoroltak, de megalomániáját ellenszenvesnek találta.

Vallásosságát a szülői házból hozta magával, a cserkészlet és iskola ezt elmélyítette. Két testvérével együtt egész életében buzgón gyakorolta katolikus hitét, a vallás parancsait mindig megtartotta. Ugyanakkor minden más vallású és világnézetű emberrel toleráns volt. Ezért nem kedvelte különösebben Serédi Jusztiniánt, és később Mindszenty Józsefnek sem vált rajongójává, bár kitartását mindig becsülte. Még a régi pápákon is szeretett viccelődni, de korának egyházfejedelmét (főleg XXIII. Jánost és később II. János Pált) rendkívül tisztelte. A magyar főpapok közül Prohászka Ottokár volt az ideálja.

Amilyen természetes volt, hogy a gimnáziumot a piaristáknál végezze, ugyanolyan természetesnek tartotta, hogy tanulmányait a jogi koron folytassa. A jogi karon hamarosan a jogtörténész Illés József tanítványa lett. Mindig érthetetlen volt számomra, hogy nem Eckhardt Ferencé, hiszen mióta eszemet bírom, őt mindig többre becsülte. A büntetőjogász édesapa örült, hogy fia jogtörténész lett, és tudományos munkát is folytat. Sohasem vált azonban szobatudóssá.

Az egyetemi bajtársi szövetségek közül egyikhez sem csatlakozott. A Turult mindig megvetette, de nem lett tagja az Emericánának sem, jóllehet az katolikus egyesület volt. Társadalmi kötelezettségeinek viszont mindig eleget tett, szívesen járt lányos házakhoz, zsúrokra, bálókba. De ezt sohase vitte túlzásba. Egyetemistaként is sokat járt kirándulni, leginkább pedig evezni szeretett. Érdekes módon sohasem sportolt versenyszerűen.

Joghallgatóként, 23 évesen jegyezte el későbbi feleségét.

Egyetemi tanulmányait egy évi párizsi ösztöndíj koronázta meg. Erről az évről később rengeteget mesélt. A franciák sohasem szerették a magyarokat, ő azonban franciákat igen. Az ottani tanulmányairól nekem sohasem mesélt - sajnos én ezekről nem is kérdeztem -, de a párizsiak mindennapi életéről annál többet. Emlékszem, csodálkoztunk azon, hogy Franciaországban a miniszterelnök ellen lehet tüntetni. A baloldalt (Ady Párizsát) nem kedvelte, inkább a szerinte csekély számú párizsi katolikus élete érdekelte, de a Dreyfuss-perben (rá jellemző módon) a baloldalnak adott igazat. A Jeanne D'Arc kultuszának elkötelezett híve volt. Végigjárta az összes párizsi múzeumot, ellátogatott Versailles-ba és Trianonba is. Többször volt színházban, de hogy miket látott, azt sajnos nem kérdeztem meg tőle. Annyira megszerette Párizst, hogy öreg korában nagyon szívesen ment vissza pár napra.

Húsvéti hazalátogatásakor megnősült. A fiatalok egyszerű esküvőt szerettek volna, de a társadalmi konvencióknak is eleget kellett tenni. Ezért - a hagyományoknak megfelelően - a Piarista Kápolnában mondtak igent egymásnak. Az esküvőt a „tágabb” család (kb. 10-12 ember) részvételével ebéd követte a Gellért-beli Gundellben. A fiatalok ezután még őszig visszamentek Párizsba.

Ebben az időben kezdődött hivatali pályafutása is (természetesen megint a családi hagyományoknak megfelelően), a bíróságon. Nem tartom feladatomban - mert ezt nálam hivatottabb emberek már megtették - hivatali és tudományos előmenetelének részletes ismertetését. Csak annyit kívánok megjegyezni, hogy pályáján szépen haladt előre. Ebben alig lehetett része édesapjának, aki 1936-ban már nyugdíjba vonult, és különben is óvakodott attól, hogy fiát bárhol protezsálja.

Degré Alajos egy időben kollégája volt Bibó Istvánnak is. Bibóról annak börtönbüntetése alatt is tisztelettel és szeretettel, mint barátjáról beszélt, bár társadalmi nézeteik nem egyeztek maradéktalanul.

Nagybátyám élete céljának mindennek előtt az egyetemi katedrát tartotta. Ezért továbbra is dolgozott a jogtörténeti tanszéken, ahol rövidesen magántanár lett. Harminckét éves korában a Kolozsvári Tudományegyetem megnyitására megcsillant előtte a professzorság reménye. Ezt az állást azonban a másik pályázó, Bónis György nyerte el. Emiatt rajta sohasem láttam az elkeseredés legkisebb jelét sem. Továbbra is remélte, hogy valamikor, valahol mégis professzor lehet, és továbbra is dolgozott ernyedetlen szorgalommal jogtörténeti munkákon. Egyébként igen jellemző rá, hogy vetélytársa, Bónis György haláláig egyik legjobb barátja maradt, ezért ma is joggal emlegetik egymás mellett a két kiváló jogtörténész nevét.

Degré Alajos sohasem foglalkozott aktívan politikával. A német befolyástól félt, különösen, ahogy az egyre erősebb lett. Mussoliniról tudta, hogy bár az ország belső berendezkedésére nem akar hatni, de barátsága is csak addig tart, amíg ez az érdeke. A kommünt gyerekfejjel élte át, de azt tudta, mit jelent a kommunizmus az értelmiségnek. Ezért az oroszoktól még a németeknél is jobban tartott. Azzal is tisztában volt (akármennyire szerette a franciákat), hogy a nyugattól semmit sem várhatunk. Talán még fiatalabb korában bízott abban, hogy az ország önálló maradhat. Ahogy a háború folytatódott, egyre sötétebben látta a világot. Arra jól emlékszem, hogy mennyire tudott örülni mindnyájunkkal együtt az első bécsi döntésnek, a másodiknak azonban közéről sem annyira. A Délvidék bekebelezésekor már nagyon érezte a vést. Ismerte a falusi és külvárosi nyomort, mivel - mint feljebb írtam - szorgalmasan olvasta a népi írók műveit. Különösen megvetette azokat az ismerőseit, akik az alsóbb néposztályokat lekezelték. Érezte, hogy valahol változtatni kell a rendszeren. Sajnos arra sohasem gondoltam, hogy megkérdézzem tőle, milyennek képzei el az „új országot”. A politikai pártok közül a nyilasokat, mint a németek kiszolgálóit, megvetette, a szociáldemokratáktól pedig azért tartott, mert úgy vélte, hogy azok mindig, akár a saját kárukra is hajlandók kiegyezni a kommunistákkal. Horthyval szemben érzelmei vegyesek voltak. Nem rajongott érte, de némely tulajdonságát becsülte, és úgy érezte, egyelőre nincs jobb. Mint följebb írtam, Teleki Pál volt az ideálja, de Bethlen Istvánt is sokra tartotta, Kállay Miklós kiugrási kísérleteitől azonban félt (természetesen ezekről is mindnyájan tudtunk).

Bár anyagi helyzete ebben az időben kedvező volt, mégis szerényen élt feleségével. Mulatóba, szórakozóhelyre sohasem jártak, legfeljebb néha színházba, esetleg operába. Időnként barátaikkal jöttek össze, és vasárnaponként, ha csak lehetett, a „vízre” mentek. Nyáron tudtommal csak egy ízben voltak külföldön, oly módon, hogy magukat és csónakjukat hajóval vitették fel Passauig, és onnan az Al-Dunáig leveztek. A nyarat különben eleinte a „nagy Degré családdal”, később önállóan, Verőcén töltötték, olyan házban, ahol se víz, se villany nem volt. A családban hagyománynak számított, hogy a cselédnőkkel mindig udvariasan kell bánni, ők pedig valósággal családtagként kezelték őket. Bár a gyerekek még kicsik voltak, nevelésük különösen fontosnak tartották, hogy ne érezzék magukat különbnek bárkinél, még a legszegényebbeknél se.

Nagybátyám az egyetem elvégzése után vonult be egyéves „önkéntes” katonai szolgálatra. Ez a valóságban egyáltalán nem volt igazi önkéntesség, de akkor így hívták a később karpaszományosnak nevezett szolgálatot. Ez a legtöbb fiatal részére a borzalmak borzalmát jelentette, ő azonban sohasem panaszkodott.

Igaz - bár ő azt sohasem igényelte -, a lovas-tüzérséghez került, ami elit alakulatnak számított, ahol az altisztek sem voltak annyira kegyetlenek, mint máshol. Hogy mennyire komolyan vette ezt a tüzérséget, az abból is látszik, hogy tiszti vizsgáján évfolyam második lett, noha nem volt semmi műszaki érzéke.

A későbbi években is gyakran behívták, mint a legtöbb hadkötelest, így részt vett a Délvidék megszállásában is, de harcba ott sem került. Ezekben az években Magyarországon maradt, még katonaként is. Jellemző rá, amit 1943 végén sokszor említett: szégyelli, hogy míg sok barátja a fronton szenved, ő itthon maradt.

Persze 1944/1945 telén ő is bekerült a „húsdarálóba”. A dunántúli fronton teljesített szolgálatot közel fél évig. Ha frontélményeiről kérdeztem, rendszerint arról beszélt, mi a tüzérség feladata a harctéren, arról azonban, hogy milyen lehetett az állandó életveszély, sohasem.

Legnagyobb gondja az volt, hogy mi lehet Pesten rekedt családjával, mivel akkor már három gyermeke volt. Akármennyire utálta a nyilasokat, sohasem jutott eszébe, hogy megszökjön. Parancsnokával, Orbán Nándor századossal olyan jó barátságba került, hogy haláláig leveleztek. Később valahányszor a Horthy-hadsereget gyalázó könyv került a kezébe, mindig azt mondta: „ez az én hadseregem volt”.

A háború utolsó napján esett bolgár fogságba, aiktól úgy remélte, meg tud szökni, de aztán mégis az oroszok kezébe került. Az első fogolytábora a jánoshidai volt, ahol néhányszor felesége is meg tudta látogatni. Ott tudta meg, hogy lakása megsemmisült, és családja falun, Hosszúhetényben lakik. Azután a romániai focsáni fogolytáborába vitték őket. Neje menet közben még egyszer meg tudta látogatni, és tőle tudtuk meg, milyen rettenetes állapotban van.

A feketeleves azonban csak ezután következett. Meg próbáltak szökni, mégpedig oly módon, hogy a kocsi fenékdeshkját felfeszítik. Sajnos lebuktak, és az új táborban rögtön zárkába kerültek. Keservesen mesélte, hogy még német hadifoglyokkal is verették őket. Közben vérhast kapott, de semmiféle diétára nem volt módja; csodával határos, hogy mégis meggyógyult.

Ezután újabb út következett Nyizsnij-Novgorodba (Gorkijba). Itt két keserves hadifogoly évet töltött. A munkát (favágást) csak a legkeményebb - 40 fok körüli - hidegben találta kibírhatatlanak, az állandó koplalást azonban nehezen bírta. A nemzetközi fogolytáboron belül a románokkal jobban ki tudott jönni, mint a németekkel. Valamennyit románul is megtanult. Itt ismerkedett meg a szovjet és a magyar kommunista irodalommal. Az volt a véleménye, hogy a szovjeteké még mindig „reálisabb”, mint a magyar kommunista irodalom (Illés Béla és társai művei). Emlékei szerint a spicliket hamar felismerték, ezért szabadabban beszélhettek fogolyként, mint később otthon. Még a tábor személyzetében is talált

„embereket”. Hálával emlegette táborparancsnokukat és egy orosz orvosnőt is, aki szerinte több fogoly életét megmentette.

1947 őszén került haza. Bár 1948-at emlegetik a fordulat éveként, de a valóságban már ekkor bekövetkezett az igazi fordulat. Mint a legtöbb hazatért hadifogoly esetében, ők sem ismerték meg egymást gyermekeivel.

Ettől az időtől kezdve az volt az elve, hogy „add meg Istennek, ami az Istené, és a császárnak, ami a császáré”. Bár meggyőződését sokszor titkolnia kellett, azt soha meg nem tagadta. Így mindig járt, ha másképpen nem, titokban, templomba. De ugyanakkor kötelességeit is maximálisan teljesítette. Még egy kísérletet tett, hogy - már nem emlékszem, hol - katedrát kapjon. Ebben azonban alig reménykedett, és nem is kapta meg.

Állása egyelőre megmaradt a minisztériumban, de nem sokáig. Hamarosan a pécsi ítélőtáblára került. Ekkor Hosszúhetényben lakott, és naponta egy órát kellett gyalogolnia a vonatozáson kívül. Nemsokára az ítélőtáblától is távoznia kellett.

Közismert, hogy a Rákosi rendszer, amíg szüksége volt rá, kihasználta az értelmiséget, utána aztán mindent megtett kiirtásukra. Ha nagybátyámék Pesten laknak, biztos kitelepítik őket. Hosszúhetényben ez a veszély nem fenyegetett. Sőt, ekkor váratlanul rendkívüli szerencse érte. Míg számos barátja, ismerőse már rég fizikai munkát végzett, ő megtudta, hogy az egyetem jogi tanszékén alkalmazni tudják, s valóságos csoda, hogy épp a Rákosi-rendszerben tehette azt, amihez kedve volt: tanított az egyetemen. Tudta, a professzori kinevezést sohasem kaphatja meg, de vezethette a tanszékét. Igaz, ennek ára volt; a párt árkus szemekkel nézte tevékenységét, de a munkát ennek ellenére élvezte. Azt is mesélte egyszer, hogy minden elmélet ad valamit a tudomány fejlődéséhez (persze ez nem azt jelentette, hogy azonosította magát a marxizmussal). Ebben az időben Rédén találkoztam egy tanítványával, aki szeretettel és tisztelettel emlegette.

Akkor jött 1956. Első pillanattól tudta, hogy a harc reménytelen, mégis úgy érezte, hogy a diákok közt van a helye. Tulajdonképp nem tett mást, minthogy részt vett a hallgatók katonai szervezésében, de ahogy Pécsen senki egy fegyvert nem süttött el, úgy ő sem. Ez azonban elég volt ahhoz, hogy az egyetem kapui végleg becsukódjanak mögötte. Mégse mutatott legkisebb elkeseredést sem, bár egyszerű beosztottként kellett új munkahelyén dolgoznia.

Életének ezzel a még közel 30 esztendőszakaszával nem foglalkozom részletesen, hisz a jelenlévők egy része ismeri azt a férfit, aki először beosztott levéltárosként, majd igazgatóként, végül nyugdíjasként dolgozott rendületlenül.

A sors különös játéka, hogy rövidesen szülővárosába, Zalaegerszegre került, ahonnan persze nem voltak

emlékei, hiszen szülei nem sokkal világra jötte után elköltöztek.

A párttól mindig távol tartotta magát. Ezért eleinte a periférián maradt, de ahogy „puhult” a rendszer, úgy került egyre beljebb, a „nagy történészek” közé. Így érte el később az igazgatói kinevezést, de tudta, ennél följebb nem kerülhet. Számos ifjú történésszel (történész jelölttel) tartott kapcsolatot. Aki tőle tanácsot kért, annak mindig rendelkezésére állt. Néhány napos túráink alkalmával is igen sok lapot küldött ennek-annak.

Ifjúkori utazási kedve haláláig megmaradt. Még akkor is utazott, amikor érszűkület kínozza. Ha konferenciára hívták, arra feltétlenül elment, Veszprémtől Párizsig. Azt is csodáltam, hogy milyen szívesen tartott laikusok előtt ismeretterjesztő előadásokat.

De szeretett gyalogolni is. Még hetven éves korában is együtt róttuk a Tátrát. Egyik nap még valamelyik elegáns szállodában éjszakázott, másnap már egy menedékházban.

Életének utolsó éveiben egykori tanítványai elérték, hogy professzori széket kapjon. Talán ezt némi kárpótlásnak tartotta az előző mellőztetésekért, és legalább néhány órát tarthatott az egyetemen.

Végül engedjék meg, tisztelt hallgatóim, hogy befejezésésképpen még egy gondolatot ismertessek.

Bizonyára igen sokan ismerik Szekfű Gyula „Három nemzedék és ami utána következik” című művét. Ebben a történelmi tablóban a szerző, mint közismert, a társadalom fokozatos hanyatlásáról ír. Emlékeznek azonban talán arra is, hogy a végső fejezetben korának ifjúságát reményteljesebbnek látja, olyannak, amelyik foglalkozik a magyar nép problémáival, jövőjével. Bennük bízunk is. Nem látta előre, hogy milyen lesz ennek a „negyedik nemzedéknek” a sorsa: front, hadifogság, megaláztatás, állásvesztés - ennek a nemzedéknek néhány kiemelkedő tagja mégis nagy műveket alkotott.

Úgy érzem, ezek közé tartozott Degré Alajos is.

Paizs László munkája

